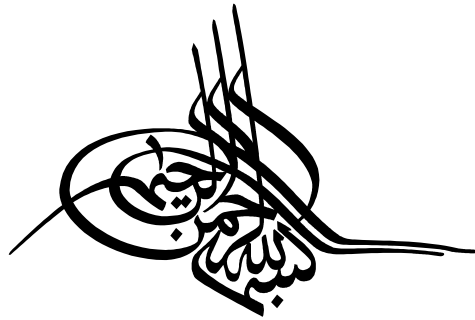

هنر و تمدن اسلامی

(خلاصه فصول، نکات، سوالات)

مجموعه هنرهای پژوهشی

نویسنده:

فروغ جلیلی نیا، ساره ملکی و سلیمه باباخان

آمادگی آزمون دکتری

جلیلی نیا، فروغ
هنر و تمدن اسلامی
مشاوران صعود ماهان: ۱۴۰۰
۲۰۲ ص: جدول، نمودار (آمادگی آزمون دکتری مجموعه پژوهش هنر)
ISBN/N: 978-600-458-585-9
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
فارسی - چاپ دوم
هنر و تمدن اسلامی
شناسه افزوده
فروغ جلیلی نیا و سلیمه باباخان
ج - عنوان
کتابخانه ملی ایران

انتشارات مشاوران صعود ماهان

- ☐ نام کتاب: هنر و تمدن اسلامی (خلاصه فصول، نکات، سوالات)
- ☐ مدیران مسئول: هادی و مجید سیاری
- ☐ مولف: فروغ جلیلی نیا، ساره ملکی و سلیمه باباخان
- ☐ مدیر تولید محتوا: سمیه بیگی
- ☐ ناشر: مشاوران صعود ماهان
- ☐ تاریخ چاپ: ۱۴۰۰
- ☐ تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- ☐ قیمت: ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال
- ☐ شابک: ISBN ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۸-۵۸۵-۹

انتشارات مشاوران صعود ماهان: تهران - خیابان ولیعصر، بالاتر از تقاطع ولیعصر مطهری، پلاک ۲۰۵۰

تلفن: ۸۸۱۰۰۱۱۳ و ۸۸۴۰۱۳۱۳

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به موسسه آموزش عالی آزاد ماهان می باشد. و هرگونه اقتباس و کپی برداری از این اثر بدون اخذ مجوز پیگرد قانونی دارد.

بنام خدا

ایمان داریم که هر تغییر و تحول بزرگی در مسیر زندگی بدون تحول معرفت و نگرش میسر نخواهد بود. پس بیایید با اندیشه توکل، تفکر، تلاش و تحمل در توسعه دنیای فکریمان برای نیل به آرامش و آسایش توأمان اولین گام را برداریم. چون همگی یقین داریم دانایی، توانایی می‌آورد.

شاد باشید و دلی را شاد کنید

برادران سیاری

مقدمه مولف

هنر اسلامی همان‌گونه که از نام آن برمی‌آید، بعد از ظهور اسلام (در سده هفتم میلادی) در دوره‌های تاریخی مختلف و در مناطق جغرافیایی مختلف ظهور و نشو و نمود کرد. بعد از ظهور اسلام، این دین از نظر اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر جامعه‌ها تأثیر گذاشت. هنر اسلامی شامل هنرهای تجسمی خلق‌شده در دنیای اسلام است. هرچند ممکن است این هنرها در مواردی با تعالیم و شریعت اسلام انطباق نداشته باشد ولی تأثیر فرهنگ اسلامی و منطقه‌ای در آن به‌خوبی نمایان است. هنر اسلامی یکی از دوره‌های شکوهمند تاریخ هنر و یکی از ارزشمندترین دستاوردهای بشری در عرصه هنری به‌شمار می‌آید و شامل انواع متنوعی از هنر همچون معماری اسلامی، خوشنویسی، نقاشی، سفالگری، قالیبافی، فرش‌بافی، فلزکاری و شیشه‌گری اسلامی و مانند آن‌ها می‌شود. هنر و تمدن اسلامی از جمله مباحث مهم در پژوهش‌های تاریخی است که در سال‌های اخیر بسیار موردتوجه پژوهشگران داخلی و خارجی بوده است و گستره وسیع حکومت اسلامی از شرق تا هند و از غرب تا اسپانیا، باعث به‌وجود آمدن هنرهای متنوع در بافت فرهنگ بومی هر منطقه شده است. مسلمانان با فتح هر منطقه، هنرهای آنجا را ارج نهاده و نوعی التقاط فرهنگی و هنری رخ داده است. هدف نگارندگان در تألیف کتاب حاضر این است که آثار را بر مبنای سرزمین‌های جغرافیایی معرفی کنند تا پیشرفت‌ها و تنوعاتی که در مناطق گوناگون به‌وجود آمده را تصویر کنند؛ زیرا دنیای اسلام سرزمینی وسیع است و هنر اسلامی هنری نیست که فقط به مسائل مذهبی اسلام ارتباط داشته باشد. اصطلاح «اسلامی» نه‌تنها به مذهب، بلکه به فرهنگ غنی و متنوع مردمان سرزمین‌هایی که آیین اسلام در آن رواج دارد نیز اشاره می‌کند. درواقع کتاب حاضر حاصل دغدغه‌های شخصی و علاقه وافر نگارندگان در هنر و تمدن اسلامی است که با پیشرفت و مطالعه گسترده‌تر در این زمینه، آنان بر آن شدند که کتاب را به چاپ و انتشار توسط نشر پرمخاطبی چون ماهان برسانند. امید است که در راستای اعتلای هنر اسلامی و همچنین در جهت کمک برای به‌ذهن سپاری حجم وسیع اطلاعات برای گروه وسیعی از داوطلبین کنکور کارشناسی ارشد و دکتری مفید واقع شود.

با آرزوی موفقیت

فروغ جلیلی‌نیا، ساره ملکی و سلیمه باباخان

فهرست مطالب

۶.....	سنت‌گرایی.....
۱۲.....	حکمت.....
۱۵.....	مکاتب کلامی و پیشافلسفی در دوره.....
۱۷.....	فلاسفه و دانشمندان مسلمان ابواسحاق.....
۳۲.....	امویان.....
۴۴.....	عباسیان.....
۴۹.....	فاطمیان.....
۵۴.....	ایوبیان.....
۵۵.....	مملوکان یا ممالیک.....
۵۸.....	هنر ایران اسلامی قبل از سلجوقیان.....
۶۲.....	سلجوقیان ایران.....
۶۹.....	سلاجقه روم.....
۷۴.....	عثمانیان.....
۷۸.....	هندباستان.....
۹۶.....	ایلخانیان و تیموریان.....
۱۰۱.....	ترکمانان.....
۱۰۲.....	معماری صفویان.....
۱۱۸.....	تجلید.....
۱۲۰.....	سایرنکات هنر و تمدن اسلامی.....
۱۳۰.....	تست‌های تألیفی.....
۲۰۲.....	منابع.....

مقدمه

مفهوم هنر اسلامی با سنت و تفکر سنتی و نگرش دینی و معنوی الهی نسبت به جهان پیوندی ناگسستنی دارد. از این رو قبل از ورود به مباحث اصلی، لازم است تا درباره چند مفهوم کلیدی، یعنی سنت و سنت‌گرایی، حکمت و فلسفه، مطالبی به صورت مختصر بیان شود. هرچند که سنت‌گرایان معتقدند از مفهوم سنت، همانند مفهوم دین، نمی‌توان تعریف واحدی ارائه داد.

سنت‌گرایی

- واژه جاودان خرد که اصطلاح لاتینی «Philosophia Perennia» معادل انگلیسی آن «Perennial Philosophy» و تقریباً معادل اصطلاح عربی «حکمت خالده» اصطلاح فارسی «جاودان خرد» است.
- نخستین بار توسط لایب نیتس، حکیم آلمانی، سنت‌گرایی را به کار برده است.
- سنت‌گرایی، یک جریان روشنفکر دینی است که در اوایل قرن بیستم در عرصه فکری و اجتماعی غرب، در برابر مدرنیته و در جهت برون‌رفت از بحران‌ها و آشوب‌های حاصل از آن، ظهور کرد.
- به عنوان گرایش آگاهانه با عقاید مغایر با عقاید انسان متجدد، با کمک "رنه گنون"، عالم، حکیم و عارف فرانسوی و "انانداکوماراسوامی"، هنرشناس و حکیم سیلانی (نام قدیم سریلانکا) هویت و موجودیت مستقلی یافت.
- سنت‌گرایان گروهی هستند که در جریان ظهور و بروز مدرنیته به تقابل با آن برخاستند و ساحت دنیای غرب را که در حال تیشه‌زدن بر پیکر انسان آسمانی و خراب کردن عوالم فراتر از عالم مادی بود با تندترین انتقادات به پای میز محاکمه بردند و از انسانی که جویای اصل خویش بود دادخواهی کردند. این جریان توسط رنه گنون پایه‌گذاری شد و او را پدر سنت‌گرایی می‌خوانند.
- منظور از سنت‌گرایی، مجموعه‌ای مرکب از مابعدالطبیعه است که به حقیقتی الهی ربط دارد. نوعی روانشناسی که در نفس انسان چیزی می‌یابد، شبیه حقیقت الهی یا حتی عین حقیقت الهی و اخلاقی که غایت بشر را به مبدأ کل موجودات هستی پیوند می‌دهد.

سنت

- واژه tradition (سنت)، از واژه لاتین traditio به معنای واگذاری گرفته شده است.
- به مجموعه‌ای از آداب و رسوم، بایدها و نبایدها که انسانی نیست و فرا بشری است گویند.
- سنت پیوندی ناگسستنی با وحی و دین، امر قدسی، امر ظاهری، امر باطنی و هم‌چنین با حیات معنوی، علم (طبیعی) و هنرها دارد.
- نزد سنت‌گرایان، سنت به معنی آنچه در گذشته بوده یا شیوه‌های معمول و مرسوم نیست، بلکه حقایق یا اصولی است که دارای منشأ الهی هستند و از طریق شخصیت‌هایی چون پیامبران عوامل انتقال برای ابنای بشر و درواقع یک بخش کامل کیهان آشکار شده و نقاب از چهره آن‌ها برگرفته شده است و با به‌کارگیری این اصول در حوزه‌های مختلف اعم از ساختار اجتماعی و حقوقی، هنر و علوم همراه است.
- منظور از سنت، راهی است که خداوند به انسان نشان داده است. سنت پیوند ناگسستنی با وحی و دین دارد.

سنت در تلقی سنت‌گرایان

- مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهای غیرانسانی و فرا بشری و دارای منشأ الهی است.
- حاوی حقایقی ازلی و متصل به علوم متافیزیک است.
- بی‌صورت، تغییرناپذیر، معنوی و ازلی است.
- فراگیر و در تمام ابعاد زندگی بشری ساری و جاری است.
- همراه با حقیقت است و با آن یکسان شمرده می‌شود.

- صحبت از سنت همراه با نوعی جریان انتقالی است.

- با عقل شهودی قابل درک است.

ویژگی‌های اصلی سنت

از نظر سنت‌گرایان سنت دارای چند ویژگی اساسی است:

استمرار: سنت، امری مستمر، زمانمند و با مکان و جغرافیای خاص در پیوند است. برای نمونه، موسیقی سنتی‌ای وجود دارد که خاص سرزمین ایران است و ممکن است در هر عصری رنگ و بوی خاصی داشته باشد. پس بسته به تنوع جغرافیایی و اعصار مختلف، سنت فراوان می‌شود. این نکته از جهت معنای سنت در نظر سنت‌گرایان حائز اهمیت است. زمان و مکان به سنت، صورت‌های پرشمار و گونه‌گون می‌بخشد.

سیر طولی: اگر سنت دارای استمرار است - که البته چنین است - در این صورت، با انتقال از یک نسل به نسل بعد در طول زمان لازم خواهد بود؛ زیرا سنت بدون انتقال از میان خواهد رفت.

جمعی بودن: از معنای لغوی سنت می‌توان فهمید که امری جمعی است، نه فردی. ثبات و پایداری سنت از آن جهت است که یکایک افراد یک اجتماع - هرچند کوچک باشد - آن را پاس می‌دارند و بدان حرمت می‌نهند، و گرنه، سنتی پدید نمی‌آید و دوام نمی‌آورد.

هویت بخشی: اگر سنت امری مربوط به اجتماع است آنگاه در نقش عنصر هویت‌بخش آن اجتماع ظاهر خواهد شد. ما به عنوان جامعه خاص تا حد زیادی به مدد تمایزها و تفاوت‌ها خود را جامعه‌ای با هویت خاص یافته، آن را متمایز از جوامع دیگر می‌بینیم. پس تفاوت‌ها و تمایزها نیز ره‌آورد سنت‌اند. از این رو یک جامعه با سنت‌هایش از دیگر جوامع ممتاز می‌شود و در آن‌ها هویت خویش را می‌یابد.

- **اعم بودن نسبت به دین:** سنت لزوماً دینی نیست. اگرچه در جوامع سنتی، بسیاری از سنت‌ها یا دینی‌اند یا ریشه در باورهای دینی دارند، برخی از آن‌ها ممکن است غیردینی و حتی از نظرگاه دینی ناپسند به شمار آیند. امروزه از سنت‌های ضد دینی نیز می‌توان سخن گفت. برای نمونه، می‌توان به سنت مارکسیستی یا کمونیستی اشاره کرد.

استمرار	ویژگی‌های سنت
سیر طولی	
جمعی بودن	
هویت بخشی	
اعم بودن نسبت به دین	

ارکان اصلی سنت از دیدگاه سنت‌گرایان

تجلی (فیض): تأثیر رهایی‌بخش، محافظت‌کننده که از طریق وحی از منبع وحی سرچشمه گرفته است و باعث به وجود آمدن حالتی معنوی در فرد می‌شود پس حصولی نیست.

وحی: امری است ناشی از سنت ازلی، بیرون از انسان، و رای عقل انسانی و حامل تجلی یا فیض است.

راه تحقق تجلی: نوعی روش‌شناسی معنوی فردی که به انسان کمک می‌کند، خودش را با حقایقی که از طریق وحی ابلاغ شده است، هماهنگ کند.

صور (فرم‌های متجسم): باید از حقیقت وحی گرفته شود، از زبان تمثیلی، سمبلیک و رمزی برای تجسم صور استفاده شود. (بنابراین وظیفه هنر سنتی، به تجسم کشیدن حقیقت با استفاده از زبان تمثیل و زبان هنر سنتی نیز یک زبان تمثیلی است).

تجلی (فیض)	ارکان اصلی سنت از دیدگاه سنت‌گرایان
وحی	
راه تحقق تجلی	
صور (فرم‌های متجسم)	

انواع هنر از دیدگاه سنت‌گرایان

به نظر سنت‌گرایان، در جوامع سنتی حتماً هنر وجود دارد و هنری که در این جوامع شکل می‌گیرد هنر سنتی است. سنت‌گرایان هنر را به ۴ دسته تقسیم می‌کنند:

هنر ناسوتی: هنر زمینی و انسانی که عاری از سنت است. از قوه خلاقیت هنرمند شکل گرفته و کاملاً دنیوی است.

هنر دینی: همان هنر ناسوتی است که مضامین دینی در آن غالب است.

هنر سنتی: حتماً در جوامع سنتی شکل می‌گیرد و حتماً با وحی در ارتباط است. کاملاً با آرای سنت‌گرایان مطابقت دارد.

هنر قدسی: دارای فرمی کاملاً سنتی است یعنی یا تزئینی یا کاربردی و حاوی مضامین است. نمونه‌های هنر قدسی کم است مانند موزاییک‌کاری‌هایی از مریم و مسیح.

هنر ناسوتی	انواع هنر از دیدگاه سنت‌گرایان
هنر دینی	
هنر سنتی	
هنر قدسی	

سه ویژگی برای شناخت هنر سنتی

فرم: هنر باید دارای فرمی خوانا باشد با این تفسیر، سنت‌گرایان آثاری مثل نقاشی‌های جکسون پولاک را به‌عنوان هنر قبول ندارند.

تمثیل: هنر باید دارای زبانی نمادین و تمثیلی باشد.

تجلی: هنر باید از تجلی سخن بگوید.

سه نسل از سنت‌گرایان

نسل اول: دهه ۱۹۲۰ و سال‌های قبل از آن که رنه گنون، کومارا سوآمی / کومره سوآمی و شوآن / شوئون این نسل را تشکیل داده‌اند و به آن‌ها **حکمای ثلاثه / شیوخ ثلاث / فلسفه سه‌گانه** گویند.

نسل دوم: در بازه زمانی بعد از جنگ جهانی دوم در دهه شصت فعالیت می‌کردند که شامل بورکهارت، پری، لینگز، سید حسین نصر و پالیس است.

نسل سوم: سنت‌گرایان دوره معاصر که باهم اشتراکاتی دارند بدین ترتیب؛ همگی از تفاسیر یونگی استفاده می‌کنند و اعتقاد به معنای ذاتی سمبل‌ها دارند.

نسل اول

رنه گنون (۱۸۸۶ - ۱۹۵۱ م) یا شیخ عبدالواحد یحیی

- محقق سنت‌گرای فرانسوی است.

- در سال ۱۹۱۲ با زنی مسیحی از مذهب کاتولیک ازدواج کرد، مذهب کاتولیک را با فلسفه ادغام کرد.

- به دنبال کشف شیوه جدید برای پالایش دین مسیحیت بود از این رو گرایش عرفانی را در مذهب کاتولیک و عرفان پایه گذاری کرد.

- احیاکننده واژه سنت در عصر مدرن است.

از مهم ترین آثار گنون

- سیطره کمیت و علائم آخرالزمان

- عرفان دنیای متجدد

- حکمت هنر اسلامی

- معانی رمز صلیب: تحقیقی در فن معارف تطبیقی

- بحران دنیای متجدد

- نگرشی به حقایق باطنی اسلام و تائوئیسم

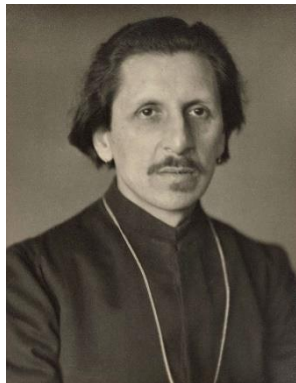
اشتراکات فکری در آثار گنون

- مفهوم مابعدالطبیعه: (مابعدالطبیعه یا متافیزیک یا متاگیتیک شاخه ای از فلسفه است که به پژوهش درباره چیستی و کُنه وجود، زندگی و جهان به عنوان یک کل می پردازد).

- Zahir- Batin: مفهوم فرم و محتوا یا همان ظاهر و باطن که در هنر اسلامی مطرح است درواقع همان ظاهر و باطن است که رنه گنون به آن پرداخت.

- غرب متجدد و شرق سنتی است و در تقابل باهم قرار دارند.

- تمام تمدن اروپا ورشکسته و ازهم پاشیده شده است.

آنانده کوماراسوامی (۱۸۷۷-۱۹۴۷ م)

- محقق سنتی هنر، دل بسته مکتب خرد جاویدان و محقق هنر سنتی هند

- خرد جاویدان، همان سنت مقدس در دین هندو و حکمت کدّیه در اسلام است.

- موافق جنبش هنرها و پیشه هاست و تحت تأثیر راسکین می گوید:

«صنعت بدون هنر، وحشی گری است.»

- حامی هنر شرق بود، موافق هنر برای جامعه بود و هنر برای هنر را قبول نداشت.

ویژگی هنر از نظر سوآمی

- هنر باید خوانا باشد از این رو احتیاج به تأیید و به رسمیت شناخته شدن ندارد.

- هنر باید زبانی تمثیلی داشته باشد چون هر ظاهری دارای باطنی بالاتر از خودش است که قابل نمایش نیست.

- هر هنری قبل از رنسانس راه هنر سنتی می داند.

از مهم ترین آثار سوآمی

- فلسفه هنر مسیحی و شرقی

- آئین هندو بودا

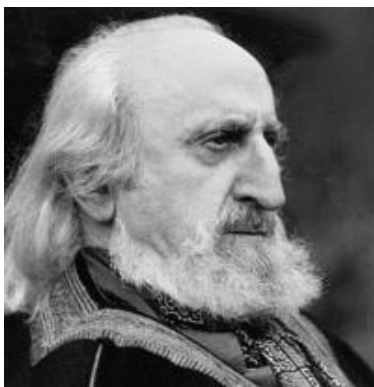
- زمان و سرمدیت

- غول سواد

- سرچشمه های حکمت

- تمدن چیست

نکته: در الهیات، علم کدّی علمی است که بدون تعلیم و تعلّم و بی واسطه به دست آمده باشد. به عبارت دیگر علم لدّنی، علمی است که از طریق کشف و الهام به دست می آید و نام دیگر آن علم اعلی است.

فریتھیوف شوئون یا فریتیوف شوآن (۱۹۰۷-۱۹۹۸ م) شیخ عیسی نورالدین

احمد با نام اسلامی شیخ عیسی نورالدین احمد

- اندیشمند حکیم، فیلسوف، نقاش و شاعر اسلام‌شناس و دین‌شناس معاصر
- یکی از سرشناس‌ترین نمایندگان مکتب حکمت خالده و فیلسوفی است که در راستای گرایش متافیزیکی شانکارا و افلاطون از صاحب‌نظران ارزنده به شمار می‌آید.
- وی بیش از ۲۰ کتاب با موضوعات متافیزیک، معنویت و نژادی نوشته است.
- به‌شدت به هنر شرق و هنر سرخپوستان علاقه‌مند بود.

از مهم‌ترین آثار شوئون

- وحدت متعالی ادیان
- شناخت اسلام
- گوهر و صدف عرفان اسلامی
- نمایشنامه نقاب‌ها
- متافیزیک و سنت‌گرایی
- حکمت خالده

موضوعات غالب یا اشتراکات فکری در آثار شوئون

- اصول مابعدالطبیعه را مورد اثبات قرار می‌دهد.
- سعی می‌کند در چارچوب سنت‌گرایی ابعاد دین را مشخص کند.
- از صورت‌های دینی و اسطوره‌ای درک بسیار بالایی دارد.
- تجددگرایی را موردنقد خود قرار می‌دهد.
- به‌صورت کلی دیدگاهی دینی دارد و سعی وی بر این است که دین را در چهارچوب مابعدالطبیعه تعریف کند.

نسل دوم

تیتوس بورکهارت (۱۹۰۸-۱۹۹۴ م)

- پژوهشگر در زمینه هنرهای اسلامی، معماری و تمدن اسلامی، آلمانی سوئیسی تبار
- بعد از ملاقات با شوئون به سنت‌گرایی پیوست.
- بخش بزرگی از نوشته‌های بورکهارت به جهان‌شناسی سنتی تعلق دارد.

از مهم‌ترین آثار بورکهارت

- انتشار مقاله چشم‌انداز جهان‌شناسی سنتی
- هنر اسلام
- هنر مقدس در شرق و غرب
- درآمدی بر آئین تصوف (از آرای ابن عربی تأثیر گرفته و مفاهیم عرفان اسلامی را تحلیل کرده است).
- فرهنگ مغربی در اسپانیا
- آیین عقل
- کیمیا علم جهان، علم جان (علوم جادویی)

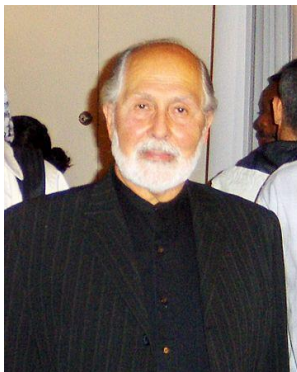

مارتین لینگز (ابوبکر سراج الدین)

- از صوفیان پیرو طریقت شاذلیه و از مریدان شوئون بود.
- در آکسفورد به مطالعه آثار رنه گنون و فریتیهوف شوئون پرداخت.
- به تدریس زبان انگلیسی در دانشگاه قاهره و تدریس زبان عربی در آکسفورد پرداخته است.
- دارای گرایش‌های عرفانی است و در مورد تصوف، ایمان در قالب عرفان و عارف مسلمان صحبت می‌کند.

از مهم‌ترین آثار لینگز

- شکسپیر در پرتو هنر عرفانی
- عارفی از الجزایر
- عرفان اسلامی چیست؟
- هنر خط و تذهیب قرآن
- محمد (زندگینامه حضرت محمد (ص) بر اساس متون کهن)

سید حسین نصر

- تاریخ تولد: ۱۳۱۲ شمسی
- فیلسوف و متأله (خداشناس، الهیات)، سنت‌گرای ایرانی
- استاد علوم اسلامی در دانشگاه جرج واشینگتن

از مهم‌ترین آثار نصر

- جوان مسلمان و دنیای متجدد
- معرفت و امر قدسی
- سه حکیم مسلمان (ابن‌سینا، ابن عربی، سهروردی)
- هنر اسلامی و معنویت
- هنر مقدس در فرهنگ ایرانی
- هنر و معنویت اسلامی

نسل سوم

- روش اساسی آن‌ها به روش حکمای سه‌گانه است.
- سعی بر واردکردن دیدگاه‌های فلسفی در سنت‌گرایی دارند.
- با نشریات خاصی همکاری دارند.
- خودشان فقط خودشان را نقد و بررسی می‌کنند.

حکمت

- واژه شناسان برای حکمت دو معنا برگزیده‌اند؛ **منع و استواری**
- اصطلاح حکمت، معادل واژه یونانی Sophia است.
- حکمت الهیه از نظر لغوی با واژه یونانی تئوسوفیا برابر است.
- حکمت در لغت به معنای نوعی محکم‌کاری است که در آن رخنه‌ای راه ندارد و در معلومات عقلی که ابداً قابل بطلان و کذب نیست به کار می‌رود.
- شناسایی حق و فراگرفتن علوم شرعی و علوم طریقت و حقیقت و برهان و غایت هر چیز
- حکمت به معنای دانایی، علم، دانش، دانشمندی و عرفان نیز بکار رفته است.
- اصطلاح حکمت، **نخستین بار توسط بورکهارت** به صورت جدید و با انضمام به هنر اسلامی وارد مباحث هنر اسلامی شد.

حکمت در قرآن

- برای حکمت معانی زیادی از قبیل معرفت و شناخت اسرار جهان هستی و آگاهی از حقایق قرآن و رسیدن به حق از نظر گفتار و عمل و بالاخره معرفت و شناسایی خدا ذکر شده است که همه آن‌ها در یک معنای وسیع جمع شده است. در قرآن مجید حدود ۱۶ بار و در منابعی گفته شد ۲۰ بار واژه حکمت آمده است که به سه دسته تقسیم شده‌اند:
- ۱- آیاتی که حکمت را تنها به برخی از افراد خاص مانند انبیا الهی نسبت داده‌اند.
 - ۲- آیاتی که در آن‌ها پیامبر اسلام را به عنوان آموزش‌دهنده حکمت به امت خود معرفی می‌کنند.
 - ۳- آیاتی که به صراحت حکمت را از آن هر کس که خدا بخواهد می‌دانند. حکمت رحمت خاص است نه عام.

حکمت از منظر ابن سینا

- حکمت از منظر ابن سینا روشی است برای فهم حقیقت رویدادها و صنعتی برای دریافت هر آنچه در عالم واقع
- نوعی از افعال است که فراگیری آن توسط انسان برای تعالی و شرافت الزامی است.
- حکمت برترین علم به برترین معلوم است.

حکمت از نظر ملاصدرا (صدرالمتهلین)

- تجدیدنظر در حقایق جهان هستی و تثبیت و حقیقت دانستن موجودات غیرمادی، دانشی است که آن را معرفت ربوبی یا حکمت الهی می‌نامند.
- حکمت برابر با معرفت هستی جهان و معرفت بایستی انسان است، اینکه هستی چگونه هست و چگونه باید باشد.

رابطه حکمت و هنر اسلامی از منظر سنت‌گرایان

- بورکهارت حکمت را روشی تأویلی برای فهم هنر اسلامی می‌داند.
- سید حسین نصر معتقد است: طبیعت بستر ذکر خداوند و هنر اسلامی هم، بستر ذکر خداست. او در روند این تعریف حکمت را دانشی می‌داند که توان شناخت هنر اسلامی را دارد. چراکه حکمت واجد الهام فرا فردی است و نهایتاً به خدا بازمی‌گردد.
- سید حسین نصر در روند تعریف هنر اسلامی به تعریف حکمت می‌رسد. او بین طبیعت به عنوان محصول الهی و هنر اسلامی به عنوان محصول انسانی تناظری قائل است که ناشی از سرشت و طبیعت هنر اسلامی است.
- در کل، کسانی که حکمت را در ارتباط با هنر بررسی کرده‌اند برای آن سرشتی الهی قائل شده‌اند. هنر و حکمت در تضاد با یکدیگر نیستند؛ بلکه هنر، عرفان و حکمت دارای اصلی واحد هستند و حتی حکمت یعنی فلسفه به معنای حقیقی و الهی آن.

شباهت‌های دین و هنر از نظر حکمت و هنر اسلامی

- مبتنی بر تجربه استعلایی هستند.

- توصیف ناشدنی هستند.

- بستری به وجود می‌آورند که انسان بتواند یا به سمت تعالی پیش برود یا مقام خود را رو به تنزل ببرد.

فلسفه

- واژه فلسفه در زبان یونانی از کلمه "فیلو" و "سوفیا" تشکیل شده است. "فیلیا" به معنای دوست داشتن و "سوفیا" به معنای خرد و دانش است.

- برخلاف علوم دیگر، کلی‌نگر است، فیلسوف را به کلی‌نگری وامی‌دارد و مستلزم نوعی تفکر انتقادی است.

- فلسفه ممکن است معرفتی کاملاً نظری و انتزاعی و حتی دور از نیازهای متعارف و مسائل روزانه زندگی مردم تلقی شود؛ اما فلسفه می‌تواند هم‌سو با علایق و مصالح مردم عادی باشد.

- فلسفه به معنای راه و رسمی خاص؛ مستلزم برخورداری از نوعی تفکر انتقادی است.

- فلسفه می‌کوشد تا پایه و اساس روش علمی را به دست آورد.

- در برخی منابع فلسفه و حکمت را یکی دانسته‌اند.

- فلسفه را همان شناخت و معرفت بشری از هستی می‌دانند.

- در تمام تعاریف فلسفه و حکمت، عنصر علم بر هستی موجودات بیان شده است. تنها تفاوت موجود از عمق بینش‌هاست.

- فلسفه در پی شناخت جهان هستی، در ذات موجودات است، در حالی که حکمت می‌کوشد از سایه این امر به شناخت صفات الهی برسد.

- حکمت، سر منشائی الهی و لدّنی دارد. در قرآن نیز به‌عنوان هدیه‌ای الهی یاد شده است.

تعاریف فلسفه از فلاسفه اسلامی بر پایه فلسفه یونانی

- فلسفه عبارت از علم به اشیاء موجود، از آن حیث که موجودند.

- فلسفه عبارت از علم به امور الهی و انسانی است.

- فلسفه پناه بردن به مرگ و به عبارت دیگر دوست داشتن مرگ است.

- فلسفه خداگونه‌شدن است در حدّ طاقت و توان آدمی.

- فلسفه صناعت الصناعات و علم العلوم است.

- فلسفه عشق و اشتیاق به حکمت است.

فرق فلسفه و حکمت

- در برخی منابع فلسفه را هم‌معنی با حکمت دانسته‌اند.

- فلسفه در پی شناخت جهان هستی در ذات موجودات است در حالی که حکمت می‌کوشد از سایه این امر به شناخت صفات الهی برسد.

- لفظ فلسفه مشتق از کلمه "فیلسوفیا" (به معنای دوستدار حکمت) و "حکمت" در زبان عرب به معنای اتفاق در عمل و بازداشتن از کج‌روی است. در اصطلاح به دانش خاص، فلسفه، گفته می‌شود زیرا فلسفه واقعی بازدارنده انسان از تاریکی جهل و کج‌روی گمراهی است.

- حکمت در معنایی که آن را متمایز از فلسفه می‌کند، سرمنشائی الهی و لدّنی دارد و در قرآن نیز به‌عنوان عطیه‌ای الهی محسوب شده است.

فرق حکیم و فیلسوف

هر فیلسوفی حکیم نیست. شاید هر حکیمی فیلسوف باشد چراکه تفاوت فلسفه و حکمت در نحوه اتصال با مبدأ هستی و خداوند است.

انواع شناخت

دانشمندان دو نوع شناسایی برای انسان نام برده‌اند:

شناخت حصولی

معرفت حصولی آن است که انسان با درس و بحث نسبت به یک موضوع علم کسب کند و با تکرار و تمرین آن را در ذهن خود تثبیت کند.

شناخت حضوری یا شهودی

معرفت حضوری آن است که آدمی با پاک‌سازی درون از آلودگی‌ها، حقایق را از درون کشف کند. این نوع معرفت با پاکی نهاد، ارتباط تمام دارد هر چه درون از عوامل مخالف تهی شود، دریافت حقایق و معانی قوی‌تر و مؤثرتر خواهد بود.

هنر

- لفظ فارسی هنر، برخلاف امروز، در گذشته هیچ‌گاه به معنی هنر خاص که با ابداع و صنعت سروکار پیدا می‌کند، به کار نرفت.
- هنر در زبان‌های اروپایی به یونانی، تخته، به لاتین آرس، از ریشه هندواروپایی "آر" به معنای ساختن و درست کردن آمده و کلمه "ارتنگ" و "ارژنگ" و "اردم" فارسی از این ریشه آمده است.
- این واژه‌ها در تاریخ گذشته اروپا تنها برای هنرهای خاص به کار نمی‌رفته‌اند و به معنی فضیلت نیز آمده که اندیشمندان مسلمان به جای هنرهای خاص از الفاظ صنعت و صنایع مستظرفه بهره می‌گرفتند.
- هنر در تفکر گذشتگان عبارت بود از فضیلت، کار نیک و جوانمردی
- اصل و ریشه هنر در زبان پارسی به سانسکریت و به لفظ سونر و سونره و در زبان پهلوی و اوستایی به "هونر و هونره" می‌رسد. "سو" همان "هو" است که معنی نیک و خوب دارد و "نر و نره" یعنی مرد و زن؛ "هونر و هونره" نیک مرد و نیک زن می‌رسد.

هنر سنتی

- ویژگی فراگیر بودن سنت، باعث شد که هنر به وجود آمده در یک جامعه سنتی، خود تمامی معیارهای سنت را داشته باشد.
- هنر سنتی، آن هنری است که سنت را برای عامه مردم قابل فهم و کاربردی می‌کند؛ پس وقتی از هنر سنتی صحبت می‌کنیم، منظور هنری است که در بستر سنت شکل گرفته و رشد کرده است.
- هنر سنتی علاوه بر موضوع، صورت آن نیز باید برخاسته از سنت باشد.
- هنر سنتی نیز مانند سنت، منشائی الهی دارد.
- در تمدن سنتی تمامی شئون زندگی بشر تحت عوامل روحانی و در یک کلام وحی است، پس هنر سنتی در هر جامعه‌ای اصول روحانی آن تمدن یا جامعه را نمایان می‌سازد.
- یکی دیگر از اصلی‌ترین ویژگی‌های هنر سنتی که مهم‌ترین تفاوت آن با هنر مدرن محسوب می‌شود، کاربردی بودن آن است.
- یکی از دلایل کاربردی بودن هنر سنتی این بود که در گذشته اگر شیئی ساخته می‌شد برای مصرف بود نه تزئین صرف و زینت و زیبایی جزئی از اثر محسوب می‌شد نه امری اضافه و ملحق شده به آن شی.
- از آنجاکه هدف هنر سنتی، بیان مفاهیم متعالی است، تلاش هنرمند بر آن است تا به‌نوعی خاص از طبیعت‌پردازی متفاوت به معنای یونانی خویش بپردازد.
- در امتداد این طبیعت‌گریزی یونانی، هنرمند هنر سنتی به زبانی تمثیلی برای بیان مقصد خود دست می‌یابد.
- نمادگرایی و استفاده از شکل‌های سمبلیک یکی از ویژگی‌های اصلی هنر سنتی محسوب می‌شود.

- از نظر تیتوس بورکهارت سنت و قداست در عین تفکیک‌ناپذیری، یکسان نیستند. صفت سنتی گویای آن دسته از تجلیات و نمودهای تمدن سنتی است که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم اصول روحانی آن تمدن را جلوه‌گر می‌سازد، اما تعبیر «قدسی» به‌ویژه هنگامی که درباره هنر به کار می‌رود، صرفاً بیانگر آن گروه از تجلیات سنتی است که به‌طور بی‌واسطه با مبانی روحانی مذکور ارتباط دارند.
- نقطه مقابل هنر قدسی، هنر دنیوی و نقطه مقابل هنر سنتی، هنر غیر سنتی است. هرچند هنر قدسی شاخه‌ای از هنر سنتی است که با مجموعه حیات سنتی پیوند خورده است، اما به‌صورت خاصی، آن بخشی از فعالیت‌ها را در برمی‌گیرد که بی‌واسطه با رمزها و مناسک دینی و روحانی مرتبط‌اند. از این جهت هنر قدسی اساسی‌ترین وجه هنر سنتی است که بقای آن مستقیماً به بقای دین وابسته است.
- سنت‌گرایان از جمله «شوان» معتقدند؛ هر هنر قدسی، هنر سنتی است، لیکن هر هنر سنتی، هنر قدسی نیست. هنر قدسی در قلب هنر سنتی نهفته است.
- «تیتوس بورکهارت» در مورد خصلت انتزاعی هنر اسلامی نوشته است: احدیت تصویری انتزاعی می‌نماید که مبین خصلت انتزاعی هنر اسلامی است. محور مرکزی اسلام وحدانیت است ولی هیچ تصویری قادر به بیان آن نیست.
- شوپنهاور معتقد است که هنر یک فن نیست، بلکه گونه‌ای شناخت است. هنر عبارت از: «طریقه نظاره اشیا به‌صورت مستقل از اصل جهت کافی است».
- او در کتاب «حقوق و تکالیف هنر» یادآوری می‌کند که هنر معنوی، حقایق و زیبایی‌ها را با نظر به ساحت باطن ما، با نظر به بازگشت ما به "ملکوت خدا که درون توست" ظاهری و بیرونی می‌کند.
- او در «حقایق و خطاهایی درباره زیبایی» نوشته است: فلاسفه به‌حق زیبایی را هماهنگی امور متنوع تعریف می‌کنند و نظم جوهر و نظم تناسب‌های آن، شرط اولیه ارزش زیبایی‌شناسی است.
- زیبایی در عالم هنر، منشأ و مبدأ اثر هنری است. هنر، تجلی زیبایی است و حیات انسانی آن‌چنان با هنر درآمیخته است که نمی‌توان هر یک را به‌تنهایی تصور کرد.
- هنر قدسی تا حد زیادی غایت زیبایی‌شناختی را نادیده می‌گیرد. شهود زیبایی‌شناختی فقط به‌صورت ثانوی در تکوین یک اثر هنری قدسی وارد می‌شود؛ زیرا این غایت در عالم سنن دینی و سنتی تحقق یافته و هر آنچه در چنین جامعه‌ای ساخته بشود، زیباست.

مکاتب کلامی و پیشافلسفی در دوره اسلامی

- عصر شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی از قرن دوم تا اوایل پنجم هـ. ق است.
- با پیشرفت تمدن فرهنگ اسلامی در سرزمین‌های مختلف مکاتب فکری مختلفی به وجود آمد. از مهم‌ترین این مکاتب:
 - ۱- مکتب فکری معتزله
 - ۲- مکتب فکری اشاعره
- الکندی، فارابی، ابن‌سینا، ملاصدرا و سهروردی کسانی هستند که تحت‌تأثیر دو اندیشه اصلی فکری یونانی (افلاطون و ارسطو) بودند و همگی شروع به نظریه‌پردازی کردند؛ مثلاً فارابی در بحث از موسیقی از ارسطو و سهروردی از افلاطون تأثیر می‌گیرند و در نهایت در همین قرون اولیه، فلسفه اسلامی توسط ابن‌سینا و فارابی شکل می‌گیرد.

مکتب فکری معتزله

- به‌طور کلی طرفدار قدرت و آزادی انسان بوده و آدمی را در رفتار و کردار خویش آزاد می‌داند. (حاکمان بنی‌امیه برای تثبیت قدرت زیاد کشتار می‌کردند. دانشمندان با خلیفه صحبت می‌کنند که این کار برخلاف اسلام است اما خلیفه می‌گوید: دست ما نیست و قضاو قدر است. علما هم‌اندیشی کرده و مکتبی بر پایه تفکر و اینکه انسان اختیار فکر کردن دارد را به وجود آوردند).
- معتزله عقل را به‌تنهایی برای پیروی از اسلام راستین کافی می‌دانست.
- اساس این مکتب بر پایه خردگرایی و آزاداندیشی است.

- ریشه در نظریات مکتب قدریه دارد. (شخصی به اسم قدر از حاکم سؤال می‌پرسد که چرا در مسجد راجع به ظلم به مردم و قضاو قدر صحبت می‌کنند؟ کسی مخالفت کرد؛ به او گفتند که اعتزال کن از بقیه دور شو، او مکتب معتزله را می‌سازد!)
- اولین نشانه‌های ظهور این مکتب در زمان بنی‌امیه و به دوران حکومت عبدالملک مروان بازمی‌گردد و اوج آن متعلق به زمان منصور عباسی است.
- قدیمی‌ترین و معتبرترین مکتب فکری نزد مسلمانان است.

شعار نظریه قدریه (اصل قدر)

- "بشر مسئول افعال خویش است و این‌گونه اعمال را نباید به خدا نسبت داد"
- در دوران حکومت منصور عباسی مکتب اعتزال به اوج خود رسید. قدیمی‌ترین و مستبدترین مکتب فکری نزد مسلمین، معتزله است.

مکتب فکری اشاعره

- در معنای عام به سنت‌گرایان یا اهل سنت و جماعت گفته می‌شود. یعنی آنان که در برابر خردگرایان معتزله بر نقل و سنت تأکید می‌کنند و نقل را برتر از عقل می‌دانند.
- اشاعره، اعتراضی به معتزله و بازگشتی به سوی اتکا به قرآن و حدیث و سنت پیامبر بود.
- حدود اوایل قرن ۴ هـ ق شخصی به نام ابوالحسن اشعری، نواده ابوموسی اشعری از معتزله روی گرداند و به کاربردن منطق در اصول دین را جایز شمرد، به شرطی که از قرآن و سنت استفاده شود.
- این مکتب توسط امام محمد غزالی با عرفان درآمیخت و توسط فخر رازی به فلسفه نزدیک شد.

جریان‌های فلسفه اسلامی

مکتب مشاء

- در این روش فقط از استدلال و برهان عقلی و منطقی استفاده می‌شود.
- ارسطو به‌عنوان بنیان‌گذار حقیقی مکتب مشاء شناخته شده است.
- این روش آزاد و بی‌طرف است و در آن از اسلام دفاع نمی‌شود.
- از دیدگاه این مکتب، انسان فقط از راه تفکر و استدلال به حقیقت دست می‌یابد.
- از مهم‌ترین فلاسفه مشائی اسلامی می‌توان ابن‌سینا (بهترین نمونه)، الکندی، فارابی، خواجه‌نصیرالدین طوسی، میرداماد، ابن رشد آندلسی، ابن‌باجه آندلسی (ابوبکر محمد بن یحیی بن الصائغ التجیبی) را نام برد.
- ابن رشد و ابن خلدون نقطه پایانی این مکتب هستند.

از دیدگاه حکمای مشاء، فلسفه یا حکمت بر دو بخش استوار است: حکمت نظری و حکمت عملی

- **حکمت نظری:** راجع به اموری بحث می‌کند که هستی آن‌ها به فعل و اختیار ما نیست، مانند زمین، آسمان، گیاه و حیوان.
- **حکمت عملی:** به مسائلی می‌پردازد که برای عمل کردن است و موضوع آن اموری است که وجود و هستی آن‌ها ناشی از افعال ماست. بسیاری از امور اخلاقی مثل عدل، احسان، شجاعت، وظایف زن و شوهر نسبت به هم در زمره این حکمت قرار دارند.

مکتب اشراق

- بنیان‌گذار آن شهاب‌الدین سهروردی ملقب به شیخ اشراق است.
- سهروردی بین اندیشه‌های ایران باستان و اندیشه اسلامی پیوند برقرار کرد.

- اشراق در برابر با مشاء برخاست و در حکمت اشراق تأکید شده که هرچند بحث و استدلال لازم است اما برای معرفت و معرفت اسرار ماورای طبیعت و حقایق الهی، راه دیگری هم وجود دارد و آن ذوق، کشف و اشراق است.
- خمیره ازلی و بن‌مایه حکمت اشراق، همان چیزی است که جاویدان خرد یا حکمت ازلی نام دارد که از نظر سهروردی در روح همه انسان‌ها به امانت گذاشته شده است.
- هانری کرین حکمت اشراق را گذار از حماسه پهلوانی ایران باستان به حماسه عرفانی ایران دوره اسلامی می‌داند.

فلاسفه و دانشمندان مسلمان

ابواسحاق الکندی

- معروف به فیلسوف عرب
- اولین فیلسوف جهان اسلام که به علوم مختلف وارد و درباره موسیقی در ابعاد فکری و فلسفی سخن گفته است.
- از نظر کندی غرض فیلسوف رسیدن به حق و عمل به آن است.
- رساله‌ای در باب نورشناسی دارد و در آن رساله برای اولین بار از انتشار خطی نور صحبت کرده است.
- به میزان مصرف داروها اشاره کرده است.
- کندی مطالعات ریاضی و هندسه را مقدم بر همه چیز می‌داند. (در صدر اسلام موسیقی را زیرمجموعه ریاضی می‌دانستند و رساله می‌نوشتند).
- اولین فیلسوفی که در دوران اسلامی راجع به ریاضی صحبت کرده و متأثر از افلاطون و ارسطو بوده، الکندی است.

آثار کندی در باب موسیقی عبارت‌اند از:

- (۱) رساله فی خبر صناعت التألیف (رساله در هنر ترکیب نغمه‌ها)
 - (۲) المصوبات الوتریه من ذات الواحد الی ذات الحشره الاوتار: عدد آوتار در آلات موسیقی، تأثیر نغمه‌ها بر انسان، حیوان و تعریف نغمه‌ها
 - (۳) رساله فی اجزاء جدید فی الموسیقی: این اثر راجع به مقام‌های ریتمیک و تناسب لحن‌ها با آسمان و برج‌ها
 - (۴) رساله فی الحون و النغم: راجع به علم موسیقی، ساختمان عود و مبانی و علل نجومی آن
 - (۵) رساله فی ترتیب النغمه الداله علی البایع و الاشخاص العالیه: چگونگی آرایش نت‌ها
 - (۶) رساله الایقاع: رساله ریتم
 - (۷) کتاب العزم فی تألیف اللحن: فارمر معتقد است که در بخش نسخ خطی موزه بریتانیا است
 - (۸) کتاب شرح قانون اقلیدس (در موسیقی) و اتحاد شعر و موسیقی
 - (۹) رساله فی حدود الاشیا و رسوم‌ها: درباره تعریف اشیا که حرفی از زیبایی در آن نیست، بلکه سخن از اعتدال است و اعتدال از کلیدواژه‌های اصلی درک و تعریف زیبایی در اندیشه اسلامی است.
 - (۱۰) فی ماهیت العقل: مهم‌ترین اثر کندی همین کتاب است که در آن عقل را به چهار گونه ذکر کرده است: عقل بالفعل، عقل بالقوه، عقلی که از قوه به فعل می‌گراید و عقل برهانی.
- کندی در رساله الحدود، شش تعریف از فلسفه می‌آورد که نشانگر گرایش افلاطونی است. در باب علم و عدد متأثر از فیثاغورثیان بود. دیدگاه وی در اندیشه‌های اخوان الصفا تبلور یافت.

فارابی

- بزرگ‌ترین فلاسفه مسلمان بعد از رازی که لقب اول او "مؤسس فلسفه اسلامی" و لقب دومش "معلم ثانی" است (معلم اول: ارسطو).
- ابوعلی سینا، فارابی را معلم خود می‌دانست.

- اهمیت فارابی در تدوین شرح‌هایی بر آثار ارسطوست.
- فارابی، ارسطو را بزرگ‌ترین فیلسوف برای دنیای اسلام می‌داند.
- فارابی، بر اساس نظریات ارسطو علوم را به سه دسته اولیه نظری، عملی و صناعی تقسیم‌بندی می‌کند.
- فارابی، منتقد و مخالف فیثاغورثیان در زمینه ایجاد صدا توسط افلاک است.
- فارابی، از جمله مخالفان نظریه موسیقایی فیثاغورثیان نیز است.
- اختراع ساز قانون را هم به فارابی نسبت داده‌اند.
- او برای نخستین بار برای توجیه و تبیین نبوت از قوه تخیل استفاده کرد.
- استفاده از الفاظ محاکات و تشبیه در ترجمه می‌سیس. دو نوع محاکات: محاکات اتم و محاکات نقیص
- فارابی علوم را به ۵ دسته به شرح زیر تقسیم می‌کند:

۱- زبان

۲- منطق

۳- ریاضیات (علم تعلیم)

۴- الهی (متافیزیک)

۵- مدنی (اخلاق سیاست)

- کتاب موسیقی کبیر فارابی: اولین متن فنی موسیقایی در دوره اسلام است که به تقاضای وزیر دربار خلیفه عباسی نوشته شده است؛ این کتاب زیربنای کتاب مطالعه کتب یونانی است.
- کتاب آراء اهل المدینه الفاضله: تعاریفی از واژه‌های جمال، بها و زینت ارائه می‌دهد. سه واژه‌ای که به‌کارگیری مکرر و پشت سر هم آن‌ها، نشان‌دهندهٔ ترادف معنی آن‌ها در بینش و نظریات فارابی است.

مشهورترین آثار فارابی

- السياسات المدنيه: در باب زیبایی
- التنبیه علی سبیل السعادت: در باب زیبایی (به‌ویژه زیبایی اخلاقی)
- اعمال الفلصفیه: در این کتاب درباره ماهیت رنگ بحث می‌کند.
- مقاله فی اغراض مابعدالطبیعه: همان رساله معروفی که ابن‌سینا را از سرگردانی درک آراء ارسطو نجات داد.
- احصاء العلوم: فارابی در این کتاب علوم را با سه روش موضوع، غایت و روش تقسیم‌بندی می‌کند. احصاء العلوم از آثار مهم فارابی است که در آن ریاضیات را به ۷ رشته مهم تقسیم می‌کند:

۱- علم عدد

۲- علم هندسه

۳- علم مناظر

۴- علم نجوم

۵- علم موسیقی

۶- علم اثقال

۷- علم الحیل: علوم معماری، مهندسی و ساختن آلات ظریفه را در علم الحیل طبقه‌بندی کرده است.

زیبایی در دستگاه فلسفی فارابی

- از سه منظر هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی قابل تحلیل است.
- از منظر هستی‌شناختی یعنی هر موجودی که مخلوق حق است از آن‌رو که حق زیباست پس آن موجود نیز خصیصه‌ای از زیبایی دارد (نوعی رویکرد نوافلاطونی).
- از منظر معرفت‌شناختی، زیبایی به درک و شناخت اشیاء و موجودات عالم توسط ذهن اطلاق می‌شود.

- زیبایی، انسان را به معرفت اصل همه زیبایی‌ها یعنی حضرت حق و یقین به او می‌رساند (نوعی رویکرد افلاطونی). از منظر انسان‌شناختی یعنی اعتدال در رفتار انسانی؛ نه افراط و نه تقصیر (نوعی رویکرد ارسطویی)

ابن سینا

- از فیلسوفان خردگرا، او در رساله فی‌العشق مفهوم و معنای زیبایی را مورد بحث قرار داده و زیبایی را مشتمل بر نظم، ترکیب و اعتدال معرفی می‌کند.

- کتاب شفا (منطق، ریاضیات، طبیعیات، الهیات)، جوامع علم‌الموسیقی (فن دوازدهم کتاب شفا)، مهم‌ترین و اصلی‌ترین متن موسیقایی توسط ابن سینا است.

- او در کتاب دانشنامه علایی هم از موسیقی صحبت کرده است. (روی ساز رباب مطالعه کرده است).

- کتاب جوامع علم‌الموسیقی

- ابن سینا در جهان غرب به‌عنوان جالینوس جهان اسلام مشهور است (جالینوس اخلاق در پزشکی را مطرح می‌کند).

- کتاب دیگر وی الواحق و المدخل الی صناعه الموسیقی، النجاة (خلاصه از شفا) و قانون (طب)، رساله نبضیه، جودیه

- ابن‌زبیل که ابن‌سینا او را شیخ فاضل می‌نامید؛ از شاگردان وی است. او در کتاب الکافی جنبه‌های اخلاقی موسیقی را مورد بحث قرار داده است. مشهورترین قصیده او: عینیه روحیه

- ابن‌سینا در ترجمه ترس و شفقت که از لوازم تراژدی هستند، از اصطلاحات رحمت و تقوی استفاده کرد.

سهروردی یا شیخ اشراق

- ملقب به شیخ‌الاسلام ابواب

- مکتب او مکتب شهودی و اشراقی است و از اندیشه‌های افلاطون گرفته شده با این تفاوت که در آثار سهروردی حضور اندیشه خداوندانه را می‌بینیم.

- عقل سرخ داستانی فلسفی است که در آن مسائل فلسفی و عرفانی با قلم داستانی و رمزگونه از زبان پرندگان بیان شده است.

- کوه قاف نماد عرش الهی و موطن اصلی انسان است که از آنجا به عالم مادی هبوط کرده است. شیوه نگارش وی به‌صورت سؤال و جواب است.

- آواز پر جبرئیل، رساله عشق یا مونس العشاق (بحث‌های عرفانی با توجه به آیات و اشعار)، لغت موران (در شیوه سلوک)، صغیر سیمرغ، روزی با جماعت صوفیان

- آثار عربی: منطق التلویحات، کتاب التلویحات، حکمه الاشراق

گروه اخوان‌الصفاء

- گروه شیعه از فرقه اسماعیلیه، تدوین‌کننده اولین دانشنامه جهان اسلام که در قرن ۴ هـ. ق در بصره و اطراف بغداد زندگی می‌کردند.

- آن‌ها مجموعه‌ای از رسایل (اخوان‌الصفاء) داشتند که تأثیر زیادی بر حکمای بعد از خود گذاشت.

- از نظر اخوان‌الصفاء از میان همه هنرهای دستی تنها موسیقی است که ماده آن جوهر روحانی (نفس شنوندگان) است.

- متأثر از کندی و فارابی در جهان‌بینی (آن‌ها نیز متأثر از تاسوعات فلوپین) اما در مورد موسیقی متأثر از فیثاغورثیان بودند (متأثر از علم عدد بودند).

- رساله الخامس من القسم الریاضی: اولین متون اسلامی در تحلیل نظری و مبانی عرفانی موسیقی است.

- در فصل ششم رساله موسیقی اخوان کیفیت صناعه الآلات: کامل‌ترین و بهترین را عود می‌داند.

- تأثیر رسالات اخوان‌الصفاء باعث به وجود آمدن انواع فتوت‌نامه‌ها در جهان اسلام شد.

- (فتوت نامه: رساله‌هایی که شامل نظام و آداب انجام صناعات مثل آداب شاگرد و استادی، وضو گرفتن و غیره بودند).

- رساله در باب هندسه از اخوان‌الصفاء: الرساله تانیه من الرسائل

نظر اخوان الصفا در مورد خوشنویسی

- حکیمانه‌ترین مصنوعات و بهترین ترکیبات در موسیقی و خوشنویسی بر پایه نسب افضل قرار دارند.
- از نظر آن‌ها تمام حروف از خط مستقیم (قطر دایره: شکل کیهانی در فلسفه اسلامی) و خط مقوس (دایره، محیط آن) است.
- حروف کتابت مختلف الاشکال و متباین الصور است. لکن اگر براساس نسبت هندسی در کنار هم قرار گیرند خط زیبا می‌شود، اگر غیرازاین باشد؛ زیبایی خود را از دست می‌دهد.

صفی‌الدین ارموی

- مشهور به اعجوبه هنر
- بزرگ‌ترین موسیقی‌شناس و موسیقی‌دان پس از ابن‌سینا، متولد ۶۱۳ هـ. ق در ارومیه متولد شد.
- او را فیثاغورث ثانی می‌دانند.
- از نظر کی زوتر، مستشرق آلمانی، معروف به زارلینوی شرق است.
- اعجوبه دنیای هنر اسلامی و نماینده نحله (عطیه و کیش) است.
- صفی‌الدین را مخترع گامی نو در موسیقی می‌دانند.
- مخترع دو ساز به نام‌های مغنی (ساز زهی بین قانون و رباب) و نزهه (سنتور مانند)
- مخترع گام مشهور "ارموی"
- صفی‌الدین ارموی در مدرسه مستنصریه بغداد به تحصیل آداب و تاریخ و خط و فن و موسیقی پرداخت و چون به موسیقی و خط عشق می‌ورزید در اندک مدتی در این دو فن سرآمد روزگار گشت.

مهم‌ترین رسایل ارموی در باب موسیقی:

- ۱- رساله ایقاع (رساله ریتم یا وزن)
- ۲- رساله الادوار
- ۳- رساله شرفیه (برای وزیر دربار مغول)
- ۴- فایده فی العلم الموسیقی
- ۵- الادوار فی حل الاوتار (دورها و مقام‌های موسیقی)
- ۶- المیزان فی علم الادوار و الاوزان
- ۷- مشهورترین: الادوار فی معرفه النغم و الاوتار (به دستور المستنصر عباسی)

شاگردان ارموی:

- ۱- یاقوت مستعصمی که در خوشنویسی شاگرد ارموی بود
- ۲- شمس‌الدین یحیی بن احمد سهروردی که وی را جامع علم و عمل دانسته‌اند.
- ۳- شرف‌الدین هارون بن محمد جوینی
- ۴- بهاء‌الدین محمد بن محمد جوینی

جابر بن حیان

- او معتقد است که نیروهای زمینی و کیهانی دارای اعمال متقابل بر هم هستند و به دنبال این باور سعی در برقراری نظم بین مواد مختلف در طبیعت است.
- درباره تقطیر سرکه، رنگ کردن پارچه و پالایش فلزات صحبت کرده است.

خوارزمی

- اصطلاح زیج در اخترشناسی را به او نسبت داده‌اند (زیج: جدولی که در آن نام ستاره‌ها و حرکت‌های آن‌ها نوشته شده است).

- از خوارزمی یک زیج به جای مانده به نام "زیج السند هند" که اولین اثر اخترشناسی مکتوب در جهان اسلام است.
- در کتاب "صورة الارض" فهرست کاملی از طول و عرض جغرافیایی بیان می‌کند (قبله و نماز).
- خوارزمی از جداول بطلمیوسی و حرکت کرات برای تدوین زیج استفاده کرد. وی اسطرلابی مخصوص به خود دارد.

ابوالعباس فرقانی

- اشکالات اسطرلاب خوارزمی را برطرف کرد و چگونگی کارکردن آن را توضیح داد و زیج خوارزمی را نقد کرد.

امام محمد غزالی

- در غرب به عنوان شارح معروف است، چون شرح کامل ارسطو را نوشت و رساله‌های ابن‌سینا را حاشیه‌نویسی کرد.
- تعریف جدیدی از رابطه بین دین و تجربه ارائه داد.
- از نظر غزالی دین یک معرفت نیست بلکه امری است شخصی و به معرفت درونی انسان بازمی‌گردد.
- علوم را به دو دسته مکاشفه و معامله تقسیم کرد.
- او معتقد بود علم کلام، بین دین و فلسفه تفرقه انداخته و سبب پیدایش نوعی علم فاسد شده که به دین ضرر رسانده است.
- از مهم‌ترین آثار غزالی می‌توان به احیاءالعلومالدین، آداب السماع و الوجد، کیمیای سعادت (مهم‌ترین اثر فارسی وی خلاصه کتاب احیاءالعلوم)، المَنَقَذُ مِنَ الضَّلَال (شرح حال معنوی وی) اشاره داشت.
- وی، ذوق را در سه ساحت حسی، زیبایی‌شناسی و قوه ادراک باطنی مورد بحث قرار داده است.

خواجه نصیرالدین طوسی

- در کتاب تنسوخ‌نامه ریشه همه رنگ‌ها را سفید و سیاه می‌داند.
- مکتب شیراز، بعد از خواجه نصیرالدین طوسی آغاز و تا ملاصدرا تداوم یافت. سه چهره مهم این دوره: جلال‌الدین دوانی، صدرالدین و غیاث‌الدین دشتکی بودند.

جلال‌الدین دوانی

- در لوامع الاشراف نسبت بین صنعت و طبیعت را بیان کرد.
- او در اخلاق جلالی طبیعت را الگوی انسان قرار داد و وارد بحث صنعت شد.
- از نظر وی طبیعت بر صنعت مقدم است.

ابن میمون (ابراهیم بن ماهان یا ابراهیم موصلی)

- اخترشناس، ریاضی‌دان، فیلسوف و پزشک بود.
- از این نظر مشهور است که سعی کرد فلسفه یهودی را بر اساس اندیشه‌های ارسطو ساختار دهد، مدون کند و شکل دهد. (در نهضت ترجمه آرای ارسطو را به عربی برمی‌گرداند و به یهودیت می‌برد).
- وی دارای لقب النذیم از سوی هارون الرشید است.
- معرفی چند مقام از جمله مقام مآخوری یا ماهوری
- تأسیس هنرستان موسیقی در منزل خود به عنوان اولین فرد از دیگر اقدامات اوست.

علاءالدوله سمنانی

- عارف قرن ۷ و ۸ که نظریه وحدت مشهورش در برابر وحدت وجود ابن عربی و نامه‌نگاری‌اش با عبدالرزاق کاشانی در همین باره شهرتی بسزا دارد.

- ایجاد نسبت میان ۷ مرتبت وجودی و پیغمبر درونی بارنگ‌ها.
- لطیفه قلبیه در آراء علاالدوله سمنانی، دارای رنگ سرخ است.

غیاث‌الدین کاشانی

- مدیر رصدخانه مراغه که به رصدخانه گورکانی هم معروف است.
- رصدخانه مراغه در سال ۱۴۲۰ م تأسیس شد و نقطه اوج اخترشناسی دوره اسلامی است.
- عدد پی را برای اولین بار تا ۱۶ رقم محاسبه کرد.
- دائرةالمعارفی برای عموم تعریف و مسائل ابتدایی را ارائه کرد.
- مفتاح‌الحساب اثر مهم دوره تیموری نام کتاب غیاث‌الدین کاشانی است که به بحث در باب مساحت، حجم شکل‌ها و حجم‌های هندسی و عناصر ساختمانی پرداخت.

ثابت بن غره

- کتاب مفروضات: در آن فرمول‌های ریاضی و مسائل مقدماتی ریاضی را شرح داد.
- روی ساعت آفتابی مطالعه کرد.
- رساله ترازو تعادل اجسام را نوشت.
- ترجمه آثار بطلمیوس، ارشمیدس، اقلیدس و آپولینوس را انجام داد.

ابو مُعشر بلخی

- به‌عنوان ستاره خوان منطقی معروف است. به وجود آوردن طالع نما (طالع بینی) را به او نسبت داده‌اند. اثر: المدخل الکبیر

محمد بطّانی

- صاحب کتاب الزیج، نظام ریاضی دوره قبل را کناری نهاده و دو مفهوم جدید را برای محاسبه زاویه مطرح می‌کند، مسائلی چون سینوس و کوسینوس

ابوالحسین صوفی

- صاحب رساله صورالکواکب، برای اولین بار از میزان درخشش ستارگان صحبت کرد.

ابن یونس

- تلفیق ستاره‌خوانی و ستاره‌شناسی را انجام داد.
- اولین خسوف و کسوف را ثبت کرد.
- اوقات شرعی نماز را ثبت کرد.

ابن هیثم

- اولین مسلمانی که تعریفی علمی از زیبایی ارائه داد.
- ۲۲ مورد را عامل زیبایی دانسته؛ از جمله بافت در طلاسازی.
- راجع به مباحث نور و اخترشناسی مطالعه کرد.
- او باتجربه و آزمایش ثابت کرد که نور از اشیا به چشم می‌رسد نه از چشم به اشیا.
- مسئله شکست نور را مطرح کرد.
- مخترع اتاق تاریک است و در کتابی با عنوان نورشناسی درباره اتاق تاریک توضیح داد.

- بعدها داوینچی از تجربه ابن هیثم استفاده کرد.
- ابن هیثم در رساله‌هایش سعی کرده ساختار چشم و نحوه دیدن را نشان دهد.
- او در مباحث نور از مبحث رنگ هم صحبت کرد و معتقد بود رنگ با نور یکی نیست.

ابوریحان بیرونی

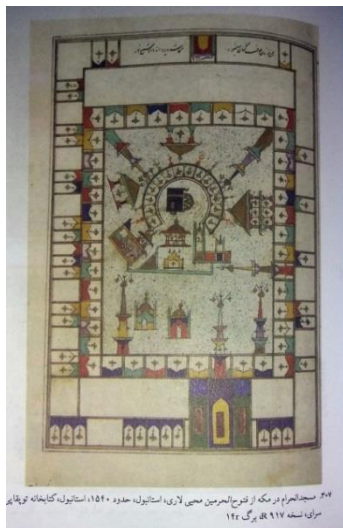
- او تقریباً هم‌دوره ابن هیثم است.
- طول و عرض جغرافیایی را تعیین کرد.
- مفهوم وزن مخصوص را ابداع کرده و برای سنگ‌های گران‌بها مورد محاسبه قرار داد.
- کتاب «تحقیق مال الهند» درباره هند متعلق به ابن دانشمند است.

ابن خرداد به

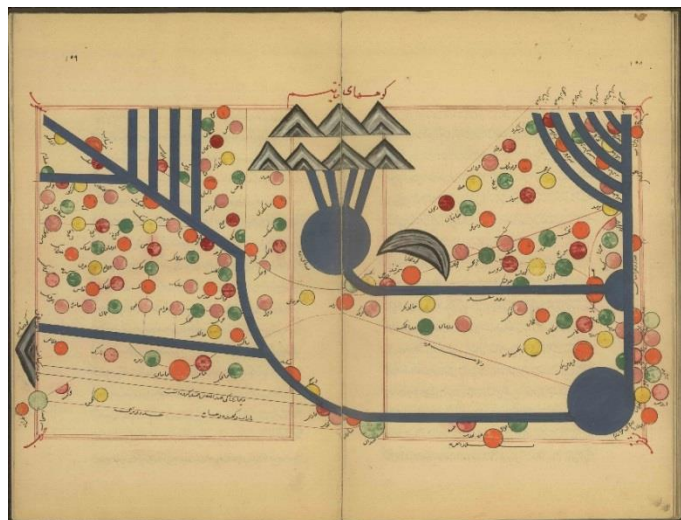
- در کتاب مسالک و ممالک (راه‌ها و هدایت‌ها)، مطالعه تطبیقی بین جغرافیا و شرایط سیاسی انجام داده است. او به این نتیجه رسید که مسائل سیاسی در هر منطقه به جغرافیای آن منطقه بستگی دارد.
- آثار: آثار الباقیه (که به نام شمس‌المعالی قابوس‌بن وشمگیر نوشت)، التحقيق مال الهند (از سانسکریت به عربی ترجمه کرده است)، قانون مسعودی (به نام سلطان مسعود غزنوی)، التفهیم لاوائل صناعه التنجیم (ستاره‌شناسی و نجوم)
- نقشه در اسلام: نقشه‌های اسلامی به تصاویری اطلاق می‌شود که به گمان جغرافی‌دانان و رستمان مسلمان، در محیط جغرافیایی جهان اسلام، با مختصات مخصوص به خود از سده ۳ هـ در بغداد آغاز شده و تا سده‌های ۱۰ و ۱۱ هـ تا اقصی نقاط سرزمین‌های اسلامی تداوم یافته است.

ادریسی

- نقشه جهان را می‌کشد. بسیار شبیه نقشه‌های امروزی. نقشه‌های کوچک منطقه‌ای از مناطقی مثل شامات، ایران، روم که در این نقشه‌ها زندگی حیوانی و گیاهی را توضیح می‌دهد.

برگی از نسخه فتوح الحرمین

نسخه‌ای از مسالک و ممالک

ابوالحسن مسعودی

- ملقب به پُلینی از اولین زندگی‌نامه نویسان غرب است. وی شروع به ثبت و ضبط مشاهدات اطراف خود کرد.

ذکریای قزوینی

- برای اولین بار رنگین کمان را توضیح داد.

ابن نفیس

- کتاب جامع فن طبابت، درباره شیوه‌های جراحی، مراقبت بعد از عمل، شرح وظایف جراح و بیمار و جراح و پرستار را نوشت.

ابن عربی

- بنیان‌گذار عرفان نظری، به عقیده او همت عامل خلق صور است.

- صوفیان همت را حضور می‌دانند ولی متکلمان، همت را اخلاص می‌دانند.

فخرالدین عراقی

- مثنوی به نام "عشاق‌نامه" که نام دیگر آن "ده‌نامه"، مهم‌ترین اثر منشور "لمعات" (سیر سلوک عارفانه) که در برابر سوانح‌العشاق احمد غزالی ساخته و تحت تأثیر آراء ابن عربی، کتاب دیگر وی: اصطلاحات الصوفیه

ملاصدرا

- بنیان‌گذار حکمت متعالی و حرکت جوهری

- او سعی می‌کند بین عقل و عشق ارتباط برقرار کند.

ابوالوفا بوزجانی

- مسئله مهم ظل را در هندسه مطرح کرد.

- واضع اتحاد مثلثاتی بود.

- کاشف قانون سینوس‌ها برای مثلثات کروی

- کتاب نجومی بزرگ المجسطی یا الکامل و کتاب «فیما یحتاج الصانع من العمال الهندسه» متعلق به اوست. حاسب و مهندس و شیخ، دو رساله مهم دارد:

۱- ضروریات علم حساب برای کاتبان و کاسبان (منازل السبع)

۲- ضروریات ساختمان هندسی برای امر صنعت (آموزش کار با پرگار و خط‌کش)

خیام

ریاضی‌دان، ستاره‌شناس، کتاب معروف در زمینه اخترشناسی به نام نوروزنامه دارد.

شرف‌الدین طوسی

- اسطرلاب خطی را ساخت.

ابوالفرج اصفهانی

- معروف به آغانی

- دارای هفتصد گزارش شامل شرح حال اشخاص، روایت جنگ‌ها، آهنگسازان، خوانندگان و شاعرانی که شعرشان موضوع آهنگ بوده است.

- کتاب الاغانی (شرح حال ۱۲۰۰ نفر ادیب، شاعر و موسیقی‌دان)

- کتاب مقاتل الطالبین (وقایع عاشورا و سایر مقاتل اولاد ابوطالب)

عبدالقادر مراغه‌ای

- از علمای موسیقی نظری در عصر تیموری
- صاحب کتاب جامع الالحان و کتاب مقاصد الالحان که درواقع مهم‌ترین کتابش است.
- کتاب شرح الادوار، شرحی است بر کتاب ادوار ارموی.
- از دیگر کتاب‌ها: کنز الالحان، نقاره‌الدوار، زبده الادوار که پژوهشی است درباره ارتباط بین موسیقی ایرانی و موسیقی ترک

عبد المومن بن صفی

- بیشتر ناظر جنبه‌های علمی موسیقی: کتاب بهجت الارواح

غلامحسین درویش

- سیم ششم را به تار افزود.
- آواز را خلاصه کرد و ضربی کرد.
- پیش‌درآمد را به موسیقی اضافه کرد.

علی نقی وزیری

- مؤسس مکتب موسیقی ملی ایران
- نخستین کسی که موسیقی ایرانی را به صورت نُت درآورد.

روح‌الله خالقی

- نویسنده دو جلد کتاب درباره تاریخ و تئوری موسیقی ایرانی بنام‌های:
- (۱) نظری به موسیقی و (۲) سرگذشت موسیقی ایران

اسحاق موصلی

- ملقب به ابن‌ندیم
- کتاب الفهرست
- چهل اثر مانند کتاب النغم و الايقاع و کتاب آوازه‌ها، از بین بردن فاصله‌های موجود بین نظریه و علم موسیقی، خود را هم‌ردیف باربد می‌شمرد.
- از ابتکارات وی: دستگاه ماهر و صاحب گام معروف بر مبنای گام فیثاغورث

زکریای رازی

- عالم کیمیا و فیلسوف مستقل‌الرای، کاشف الكل و اسیدسولفوریک
- معروف‌ترین اثر وی: کتاب الحاوی (طب)، کتاب المنصوری: به نام منصور بن اسحاق سامانی

ابومنصور موفق هروی

- الابنیه عن حقایق الادویه: قدیمی‌ترین کتاب به خط فارسی امروز، تألیف (داروشناسی)
- کتاب حدود العالم: (حدودالعالم من المشرق الى المغرب) نخستین کتاب جغرافیا به زبان فارسی

نجم‌الدین کبری

- عارف بزرگ قرن ۶، صاحب کتاب فواتح الجمال و فواتح الجلال درباره رنگ در نگارگری

کمال‌الدین فارسی

– صاحب کتاب تنقیح المناظر

سید حیدر آملی

– استفاده از تمثیل شمع و آینه در بیان نسبت میان وحدت و کثرت در کتاب جامع‌الاسرار و منبع‌الانوار

یحیی السموئل

– اعداد منفی و توان را اضافه کرد.

محمی‌الدین مغربی

– مقدار سینوس‌ها و عدد پی را محاسبه و کاربرد آن را به‌طور کامل شرح داد.

هنر اسلامی

– منظور، هنر اقوام است که زیر نظر مسلمانان، در فرهنگ‌ها و جوامعی زندگی می‌کرده‌اند که به‌شدت متأثر از ویژگی‌های خاص حیات و اندیشه اسلامی بوده‌اند.

– هنر اسلامی بیان‌صوری سنت و حیانی اسلام است که مانند کتاب مقدس و حیانی و از عالم بالا بر جان هنرمند آمده است.

– هنر اسلامی ویژگی کاربردی بودن را مثل هنر سنتی دارد، از این‌رو، حوزه‌هایی چون ادبیات عرفانی و اخلاقی و دینی، معماری اسلامی، خوشنویسی، نقاشی و انواع دیگر هنرهای سنتی نظیر کاشی‌کاری، فرش (قالی) و گلیم، صنایع‌دستی و هرگونه شیئی که کاربردی عملی و زیبایی‌شناسانه یافته است را در برمی‌گیرد.

– از آنجاکه هنر اسلامی مبین حقایق ناپیدای عالم با زبان رمزی است ترجیح بر آن دارد تا بیانی تجریدی داشته باشد.

– رنج مقدس از دیگر ممیزات هنر اسلامی است. که به این رنج طی طریق یا سلوک هم گفته می‌شود.

– گمنامی هنرمندان از دیگر مشخصه‌های مهم هنر اسلامی است. زیرا هنرمند حضور خود را در خلق اثر تنها ابزاری برای خلق نشانه‌های لاهوتی می‌دانست و به‌هیچ‌وجه نشانی از وجود نفسانی، فردیت و سلیق شخصی و حتی عواطف و احساسات انسانی و مادی در آثار او به چشم نمی‌خورد.

– اساسی‌ترین ویژگی در تعریف هنر اسلامی احدیت و حدانیت است و این اصل در آیات الهی و خوشنویسی کتاب‌های مقدس، معماری، نگارگری، نقوش تجریدی و هر ماده‌ای که قابلیت تجسم چنین معنایی را دارا باشد، ظهور یافته است.

– هنر اسلامی سعی دارد هنری تصویری خلق کند که به وجود خداوند نزدیک‌تر باشد.

– هدف هنر تأثیری یکی شدن انسان با طبیعت است (انسان جزئی از طبیعت). هدف هنر هند کنار گذاشتن مسائل دنیوی و رسیدن به نیروانا (نیروی یگانه هستی). اما هنر اسلامی هم امور معنوی و هم مادی را در نظر دارد. از این نظر گستره کار هنرمند مسلمان بسیار گسترده‌تر از هنرمند تائویی و هندی است.

– جوهر هنر اسلامی قرب الهی است؛ در هنر اسلامی حقیقت عین زیبایی است پس زیبایی هم در هنر اسلامی امری پذیرفته شده است.

تعریف بورکهارت از هنر اسلامی

– هنر اسلامی چیزی جز تجربه زیباشناختی و غیرشخصی از وحدت و کثرت‌های جهان است که در این تجربه کلیه کثرت‌ها در حوزه نظم بدیع به وحدت تبدیل می‌شوند.

– از منظر بورکهارت یگانگی هنر اسلامی در شهود عقلی است. وی درباره نگارگری ایرانی می‌گوید: این هنر ایرانی پردازنده جهانی دیگر است که همانا دارای گوهر دگرگون‌نشدنی یا اعیان ثابت است.

- هنر عبارت است از ساخت و پرداخت اشیا بر وفق طبیعتشان که خود حاوی زیبایی بالقوه است؛ زیرا زیبایی از خداوند نشئت می‌گیرد و هنرمند باید به این بسنده کند که زیبایی را عیان سازد. هنر فقط روشی برای ویژگی روحانی دادن به ماده است.

- بورکهارت معتقد است اگر کسی مجبور شود به پرسش اینکه اسلام چیست پاسخ دهد، همین که به یکی از شاهکارهای هنر اسلامی مثل مسجد قرطبه یا این طولون یا مدارس سمرقند یا حتی تاج‌محل اشاره کند پاسخش معتبر و کافی است.

وحدت از نظر بورکهارت: وحدت در هماهنگی و انسجام عالم در نظم و توازن است. هدف بورکهارت در وحدت بخشیدن کثرت‌ها، رسیدن به آرامش و صفای درونی انسان‌هاست (درون‌گرا بودن هنر اسلامی).

رنسانس از نظر بورکهارت: بورکهارت درباره رنسانس تعبیر کشف جهان و انسان را به کار برد.

انواع نگرش هنر اسلامی

نگرش آیه‌ای: مورد تأیید قرآن است. یعنی به تک‌تک اجزای هستی نگاه می‌کنیم و موردبررسی قرار می‌دهیم تا به نهان آن‌ها که همان قرب الهی است دست پیدا کنیم.

نگرش تسبیحی: نگرش آیه‌ای و تسبیحی درواقع دو روی یک، سکه‌اند. همه نشانه‌ها و آیات به شما تذکر می‌دهند. در مورد یک امر بالاتر و رویکرد ما روی آوردن به ستایش و پرستش آن امر والاست.

منشأ هنر اسلامی

- قرآن مجید که شاهکاری الهی است و از میان آیات آن با نگرش تسبیحی به قرب الهی می‌رسیم.
- تفسیر و برداشتی که از آیات قرآن کریم می‌شود (در کتیبه‌های داخل مساجد و خانه خدا دیده می‌شود)
- حکم به منع تصویر یا تصویرسازی فیگوراتیو که خود باعث هنری تجریدی در اسلام شده است.

سرچشمه‌های هنر اسلامی از نظر سید حسن نصر

- منابع الهام و سرچشمه پیدایش آثار هنر اسلامی، قرآن کریم و پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص) هستند.
- قرآن اصل توحید را بازگو می‌کند و حضرت محمد (ص) نیز تجلی این وحدت در کثرت است و در خلقت خداوند، بر این وحدت شهادت می‌دهد.
- هنر اسلامی بدون این دو سرچشمه و منشأ؛ یکی قرآن و دیگری برکت نبوی، به عرصه وجود پا نمی‌نهد. هنر اسلام فقط از آن‌رو اسلامی نیست که مسلمانان پدیدآورنده آن بودند، بلکه این هنر همچون شریعت و طریقت، از الهام اسلامی نشئت می‌گیرد.
- این هنر حقایق درونی الهام اسلامی را در جهان شکل‌ها متبلور می‌کند و چون از وجه باطنی اسلام ناشی می‌شود، انسان را به خلوت درونی الهام الهی رهنمون می‌گردد.
- در هنر اسلامی مانند دیگر جوامع سنتی محدودیت موضوعی نداریم. برای مثال در هنر چین با مسئله طبیعت و در هنر هند با روح و تناسخ در ارتباطیم، اما هنر اسلامی چنین نیست.
- زیبایی یعنی حسن، جمال، نیکویی و نیکی. زیبایی با عشق هم قابل تعریف است یعنی اینکه هنرمند معتقد به حکمت اسلامی عاشق است. عاشق جمال حق و پیدایش حسن از ماوراء. همه عرفا مقام عشق را پیدا می‌کنند اما همه عرفا هنرمند نیستند. تنها عارفی که متوجه حسن شود و طی طریق کند هنرمند است.
- هنر اسلامی مکاشفه‌ای است از صور گوناگون هستی تا حقیقت. این صور را در قالب کلام، موسیقی، تصویر، حجم، معماری و به تجسم و نمایش گذارد و در روند این مکاشفه حیات فردی و جمعی انسان را برتر آورد. تا آن حد که به غربت انسان پایان بخشد و به قرب الهی برسد.
- برخلاف هنر یونان و روم طبیعت‌گرا و تقلید صرف از طبیعت نیست.

- هنر اسلامی نسبت به هنر یونانی و رومی درون‌گراتر است.
- در هنر و معماری اسلامی نظم، آراستگی و تناسب حضوری کامل دارد و چیزی که در هنر اسلامی به‌صورت آشکارا می‌بینیم "هندسه" است. هندسه در همه هنرها (معماری و تزیینی) حضور دارد.

ویرگی‌های اساسی هنر اسلامی	عدم هویت فردی
	عدم بیان اندام‌وار
	فرازمانی و فرامکانی بودن
	حاصل معرفت شهودی
	در پی کشف و بیان حقیقت
	گذر از واقعیت مشهود
	عدم محدودیت در موضوع

دو رویکرد مهم در هنر اسلامی یا هنر با دیدگاه دینی

- ۱- تنزیه: منزّه دانستن خداوند از کل عالم
- ۲- تشبیه: هر پدیده‌ای می‌تواند تجسمی از خدا باشد.

مفهوم هنر اسلامی از منظر نظریه‌پردازان

- فیلیپس هنر غرب و شرق را به دو نوع رنگ‌گرا (هنر غرب) و خط‌گرا (هنر شرق) تقسیم می‌کند.
- بورگوئین تمام نقوش هنرها را به سه گروه تقسیم می‌کند؛ (حیوانات، گیاهان و کانی‌ها) از نظر او نقوش هنر اسلامی بیشتر شبیه کانی‌هاست.
- پریس تمام هنر اسلامی را به سه دسته تقسیم می‌کند؛ منقش به گل، اشکال هندسی و هنر خوشنویسی و در کتابی دیگر هنر اسلامی را شامل آرابسک‌ها، استالاکتیک‌های هندسی و سایر اشکال دانسته است.

آغاز امپراتوری اسلامی

- با فتح ایران و سرزمین‌های بیزانسی به‌وسیله مسلمانان، سرزمین بزرگ اسلامی شکل گرفت.
- هنر و تمدن در بین اعراب عربستان خیلی پیشرفته نبوده و شاخص‌های هنری خاصی نداشتند.
- هنر جهان اسلام متأثر از هنر حکومت ساسانی و امپراتوری بیزانس شکل گرفت.
- مسلمانان نه به تقلید صرف از سرزمین‌های مفتوحه پرداختند و نه آن‌ها را از بین برده یا نادیده گرفتند. بلکه به تلفیق و اسلامی سازی از این هنرها پرداخته و هنر ناب اسلامی شکل گرفت.
- هنر سرزمین‌های تازه‌مسلمان، صرف‌نظر از وحدت صوری و تنوع فرهنگ‌های بومی دارای چندین گزینه مفهومی بود، بیشتر این هنرها در خدمت دین و دولت بودند و در سرزمین‌های مسیحی نیز بیشترین بخش هنر آن‌ها در خدمت دین و دولت قرار داشت. درواقع کاربرد تصویر در مسیحیت، علاقه مسلمانان را به هنرهای تصویری تا حدودی تحت تأثیر قرار داد.

دسته‌بندی هنرهای اسلامی

– هنر اسلامی به‌طور کلی بر دو گروه عمده تقسیم می‌شوند.

- ۱- بناها
- ۲- کلیه هنرهای تزئینی

تزئینات در معماری اسلامی

- تزئینات در معماری اسلامی، چندین کارکرد دارد، اما به نظر می‌رسد که هدف عمده آن، ایجاد ارزش‌های ترکیب‌بندی غیرمتمرکز، در حل تمامی آن عناصری که در دیگر سنت‌های معماری در خود بنا اهمیت دارد و تعادل و ضد تعادل بارها وزن‌ها و تنش‌های ساختمانی مکانیسم واقعی یک ساختمان است
- تزئینات وابسته به معماری، باعث افزوده شدن ارزش و ایجاد هماهنگی و کارآمدی فضای معماری می‌شود. با توجه به تزئینات آثار مشخص می‌شود که تزئینات، نقش اساسی در شکل‌گیری و دوام اهداف معماری اسلامی داشته است.

مذهبی: مثل مساجد، زیارتگاه‌ها و ...	انواع بنا در هنر اسلامی
غیرمذهبی: مثل کاخ‌ها، بازارها، حمام‌ها و ...	

چهار عامل مؤثر در شکل‌گیری هنر اسلام در زمان ۱۰ ساله هجرت پیامبر اکرم (ص)

- ۱- ترجیح برگزاری نماز در یک مسجد

۲- شکل‌گیری خانه حضرت محمد (ص) در مدینه به‌عنوان نخستین مسجد اسلامی

۳- پرهیز از بازنمایی موجودات زنده

۴- تثبیت قرآن در مقام ارجمندترین منبع معارف اسلامی

مسجد

- مسجد اولین جایگاه تجلی هنر اسلامی است.
- مسجد رکن اصلی اسلام است.
- مرکز عبادی و سیاسی است.
- معمولاً نزدیک بازار است.
- اولین مساجد از نقشه خانه پیامبر الگو گرفته‌اند.
- کاربرد چندوجهی داشته و تنها محلی برای اقامه نماز نبوده است.
- علاوه بر اینکه محل انجام فرائض و اقامه نماز بود، کارکردهای سیاسی، اجتماعی و اداری هم داشت
- مسجد بنای مذهبی اصلی اسلام است که از بین کارکردهای متعدد آن، والاتر از همه کارکرد عبادت جمعی آن است.
- این بنا در کاربرد فیزیکی خود مکانی است برای عبادت، اما در کارکرد متافیزیکی و تجلیات معنوی و عرفانی مسجد جلوه‌گاه تمام رمز و رازهای هنر اسلامی است.
- نقش‌مایه‌های آذین‌گر مساجد علاوه بر نقوش تزئینی، خود حامل بارهایی معنایی هستند که می‌توان آن‌ها را ترجمان بصری جهان‌بینی هنرمندان جهان اسلام دانست.
- عموماً مساجد تمامی کارکردهای معماری را یکجا در خود داشته و همواره از نظر نوع پلان، طراحی بنا، استحکام، ارتفاع، زیبایی و تزئینات داخلی موردتوجه بوده‌اند؛ از این‌رو کمتر حکمران یا امیری بود که امر به ساخت مسجد در بهترین و زیباترین شکل ممکن نکرده باشد.
- یک فرضیه می‌گوید: نقشه مسجد اولیه از خانه پیامبر است. ولی بیشتر مساجد روی کلیساهای بازیلیکا ساخته شده‌اند. یعنی کلیسا را به مسجد تبدیل و ورودی را به ضلع بزرگ مستطیل منتقل کرده‌اند.
- مسلمانان برای تبلیغ و ترویج اسلام تزئیناتشان را به مساجد افزوده‌اند، زیرا می‌خواستند هنرشان پشتوانه عقیدتی داشته باشد، پس بهترین مکان مسجد بود.
- کلمه مسجد (سجده‌گاه) منشأ پیش از اسلامی دارد. عرب‌های پیش از اسلام در مراسم نسبتاً ساده مذهبی نمادی از الوهیت را در خیمه‌ای قرار می‌دادند (نوعی قبه) یا معمولاً به پارچه‌ای گنبدی شکل می‌پیچیدند که تقریباً به نقش برجسته‌های معروف پالمیری شبیه بود.

عناصر تشکیل‌دهنده مساجد

۱- محراب

- محراب بعدها به مسجد اضافه شد، بخش توخالی از یک بنای مذهبی یا غیرمذهبی بود.
- ارنست کونل، طرح اولیه محراب را از طرح‌های اولیه کلیسا می‌داند.
- محراب مکانی است که جهت قبله را نشان می‌دهد.
- اندیشمندان اسلامی بر این عقیده هستند که محراب از مهرآوه گرفته شده است که به مسیحیت و اسلام راه یافته است.
- زمان ایلخانان برای تزئین: گچ‌بری و صفویان: سفال لعاب‌دار یا کاشی معرق استفاده می‌شد.

۲- مناره

- الگوی اولیه مناره‌ها را زیگورات‌های بین‌النهرین می‌دانند.
- وجود هر دو مقطع دایره و مربع در منار.
- در جهان اسلام از عصر امویان اولین مناره را می‌بینیم. (مسجد جامع بصره)